Sl 64 Sigtuna, Kv. Professorn 1

Litteratur: S. Tesch, Ristade Kettil från Tavastland runorna?, i: Populär arkeologi 1999:3, s. 29.; H. Gustavson, Verksamheten vid Runverket, Stockholm, i: Nytt om runer 15 (2001), s. 22; R. Palm, Runor och latinskrift, i: Den medeltida skriftkulturen i Sverige. Genrer och texter (2010), s. 42; H. Gustavson, Personnamn i inskrifterna på runföremålen från Sigtuna. Namn på stort och smått. Vänskrift till Staffan Nyström den 11 december 2012 (2012), s. 105, 110; A. Palumbo, Skriftsystem i förändring. En grafematisk studie av de svenska medeltida runinskrifterna, Runrön 23 (2020), s. 124, 125, 130, 147, 148, 161, 164, 167, 194, 248; A. Wikström et al., Hos Herr Niklas och annat skrivkunnigt folk. Arkeologisk undersökning i kvarteret Professorn 1 i Sigtuna 1999–2000, Up Sigtuna RAÄ 195:1, Morr 63 (2021), s. 343; S. Fridell, Hemma och borta. Ortnamn på uppländska runstenar, i: Tyde den som kan. En upptäcktsfärd bland Upplands runstenar (2022), s. 102; L. Mårtensson, Personnamnen i de medeltida svenska runinskrifterna (2024), s. 68 f., 141 f., 214 f.
Äldre avbildning: H. Gustavson, teckning a.a. 2001, s. 22.
Signum i Samnordisk runtextdatabas/Runor: U NOR2000;22

Vid en arkeologisk undersökning i kv. Professorn 1 påträffades i januari 1999 en runristad sländtrissa. Fyndet gjordes i ett brandlager (Ruta D12. Kontextnummer 631. Fyndnummer 48313) och har stratigrafiskt daterats till ca 1200–1240 (fas 15, Wikström et al. 2021 s. 343).[1] Sländtrissan tillhör Sigtuna museum (inv. nr 104110), men har senare inte kunnat återfinnas i museets samlingar.

Sländtrissan är tillverkad av svartblå täljsten. Dess diameter är 38 mm, tjockleken 9 mm. Hålet i trissans mitt är 7 mm. Runornas höjd 7 mm.

Runinskriften löper längs sländtrissans omkrets på ovansidan med runornas toppar in mot en begränsningslinje som löper innanför omkretsen. En motsvarande begränsningslinje finns på sländtrissans undersida, men här har inte några runor varit ristade (se fig. 3).

Fig. 1. Sländtrissan Sl 64 från kv. Professorn 1. Foto av Bengt A. Lundberg 1999 (Arkivsök).

[1] Fyndet daterades först preliminärt till 1100-talets andra hälft (Gustavson 2001), senare till perioden 1200–1220 (Mats Pettersson, meddelande till HG 25/1 2012).

Fig. 2. Sländtrissan Sl 64 från kv. Professorn 1. Foto av Bengt A. Lundberg 1999 (Arkivsök).

Inskrift:

hulmᴀ · gierþi · ᴀt · sihtrygs · i · esi · þitᴀ
5 10 15 20 25
Holma gærði at Sigtryggs ī Ǣsi(?) *þetta*.
»Holma gjorde hos Sigtryggs i Äs(?) detta (dvs. runorna och sländtrissan?).»

Till läsningen: 1 **h** har dubbelsidiga bistavar. Överlång bistav i 3 **l**. Den ensidiga bistaven i 5 **ᴀ** är mycket grund men säker. Efter 5 **ᴀ** finns ett skiljetecken i form av en punkt, likaså efter 11 **i**, 13 **t**, 21 **s**, 22 **i** och 25 **i**, men ej efter 29 **ᴀ**. 6 **g** är stungen med en punkt mellan huvudstaven och bistaven. Punkten träffar bistaven. 8 **e** är något vittringsskadad. På huvudstavens mitt finns en punktartad fördjupning, som bedöms vara en stingning. Den ensidiga bistaven i 12 **ᴀ** är utvittrad men säker. 9 **r** liksom 18 **r** har öppen form. Dubbelsidiga bistavar i 13, 17 och 28 **t**. En kantskada har tagit bort nedre delarna av runorna 14–18 **sihtr**. 19 **y** stungen med en punkt mellan huvudstav och bistav. 23 **e** är stungen med en punkt något ovanför huvudstavens mitt. 29 **ᴀ** har ensidig bistav.

Stora mängder sländtrissor har påträffats vid arkeologiska undersökningar i Norden, några av dem bär runor såsom sländtrissan från Brunflo i Jämtland och Saxholmen i Ölme i Värmland. En sländtrissa är vanligen av sten, bränd lera, ben eller trä. Genom sin tyngd kunde den få tenen att rotera vid spinningen. Däremot är själva tenen, trästickan, av naturliga skäl mindre ofta bevarad. Inför spinningen träddes trissan på tenen något ovanför eller under dennas mitt. Vid spinningen fäste fibermaterialet, vanligen ull eller lin, vid en liten krok (nocken) överst på tenen. Fibern drogs successivt ut från nocken under det att sländan sattes i rotation. Genom det skapades en tråd, som spinnaren, när sländan nådde marken, lindades upp på tenen. Därefter fortsattes spinnandet ånyo. Spinnaren kunde själv reglera

tjockleken och hårdheten på tråden. Sländtrissor har vanligen hittats i kvinnogravar, men spinnandet var inte enbart ett kvinnoarbete, eftersom det också kunde göras »utanför dörrfästet». Husets fru spann lin medan tjänstekvinnan fick spinna blånor och i fornisländsk diktning används spinnandet för att markera status. I Völundskvädet vilar sig svanmörna på stranden och spinner fint lin (*dýrt lín spunnu*).

Fig. 3. Baksidan av sländtrissan Sl 64 från kv. Professorn 1. Foto av Bengt A. Lundberg 1999 (Arkivsök).

Inskriften på den välgjorda sländtrissan är gjord av Holma. Namnet *Holma*, som inleder inskriften, är ett kortnamn till kvinnonamn som *Holmdīs*, *Holmfrīðr* och *Holmlaug*. Hur resten av inskriften skall tolkas är mindre säkert. Runföljden **at · sihtrygs** skall förmodligen uppfattas som en possessiv eller kollektiv genitiv. En sådan kan stå med ett underförstått huvudord. Ett särskilt fall i fornsvenskan är då prepositionen *at* följs av en genitiv, som t.ex. *Warpir giestir dräpin at bondans* (VgL). En dativ *husi* eller *hemi* har här blivit utelämnad (E. Wessén, Svensk språkhistoria 3. Grundlinjer till en historisk syntax (1965), s. 24). De därpå följande runorna **i · esi** är sannolikt ett prepositionsstyrt ortnamn *ī Ǣsi*, som utgör den senare delen av nominalfrasen. Enligt Lars Hellberg (Kumlabygdens ortnamn och äldre bebyggelse, i: Kumlabygden Forntid – Nutid – Framtid 3 (1967), s. 113) finns *Äs* som namn på mycket gamla bebyggelser vid rullstensåsar i bl.a. Uppland. Det etymologiskt svårförklarade ordet är besläktat med terrängbeteckningen ås, som ursprungligen kan ha varit en *u*-stam, vars dativform i runsvenska och äldsta fornsvenska bör ha haft formen *Ǣsi*. En gammal bebyggelse *Äs* finns i Långtora socken, knappt tre mil nordväst om Sigtuna. Runföljden **esi** kan knappast vara någon form av ett ord motsvarande isl. *esja* f. ’täljsten’ med en insnävad betydelse ’sländtrissa av täljsten’. I ett sådant fall skulle man dessutom ha

väntat sig en konstruktion med prepositionen *ā,* dvs. *gærði* (*rūnaʀ*) *ā* »gjorde (runorna) på».[2]

Fig. 4. Detalj av inskriften med runorna 1–13 **hulma · gierþi · at ·**. Foto Bengt A. Lundberg 1999 (Arkivsök).

Fig. 5. Detalj av inskriften med runorna 6–21: **· gierþi · at · sihtrygs ·**. Foto Bengt A. Lundberg 1999 (Arkivsök).

[2] Inför publiceringen i *Nytt om runer* 15 diskuterade James Knirk inskriften 2001 med Jonna Louis-Jensen, Det Arnamagnæanske Institut, Köpenhamn. I ett brev till Knirk den 4/9 2001 meddelade hon att hon med hänsyn till att Aasen anger betydelsen täljsten för det fem. *esja* finner det frestande att anta att **esi* n. är ett okänt ord för föremålet (här trissan) som är gjord av täljsten. Då kan **esi · þita** vara objekt för **gierþi** och **i** prepositionen *ī* brukad i absolut ställning. Den utelämnade rektionen för prepositionen skulle då vara handtenen (»sländan»). Översättningen skulle då lyda »Holma gjorde denna trissa till (sländan)». Även om prepositionen *ā* hade varit naturligare kan man inte utesluta att använda *ī*.

Fig. 6. Detalj av inskriften med runorna 14–29: **sihtrygs · i · esi · þita**. Foto Bengt A. Lundberg 1999 (Arkivsök).

Fig. 7. Detalj av inskriften med runorna 19–29: **ygs · i · esi · þita** samt 1–7 **hulma · gi**. Foto Bengt A. Lundberg 1999 (Arkivsök).

Fig. 8. Detalj av inskriften med runorna 23–29: **esi · þita** samt 1–11 **hulma · gierþi ·**. Foto Bengt A. Lundberg 1999 (Arkivsök).

SWEDISH NATIONAL HERITAGE BOARD
RIKSANTIKVARIEÄMBETET

Detta dokument ingår i en digital utgåva av runristade lösföremål från Sigtuna. Dessa publiceras fritt tillgängliga på Internet.

Texten är ännu preliminär och kan komma att revideras. Hittar du felaktigheter eller känner till källor som inte har utnyttjats är du välkommen att meddela dessa på nedanstående e-postadress.

Författare: Helmer Gustavson
E-post: magnus.kallstrom@raa.se

Riksantikvarieämbetet
Box 1114, 621 22 Visby
Tel. 08-5191 80 00
www.raa.se